

mészkövekből készült falak egy több helyiségből álló épülethez tartoztak. Mivel ezen a részen az épület már az alapozási sík alatt húzódott, ezért nem volt lehetőségünk a teljes felületen rábontani, szinte csak a tervezett cölöpalapok helyét tudtuk vizsgálni, ezért az alaprajz nem összefüggő. Annyi azonban bizonyos, hogy a feltárt falszakaszok egy nagyobb – feltehetőleg villa jellegű – épülethez tartoztak. Az egységes kivitelezésű falakon fehér színű vakolat maradványait lehetett megfigyelni, az általuk közrezárt helyiségek közül egyben rossz megtartású terrazzopadlót sikerült feltártunk. A többi, falak által határolt területen belül kb. 20–40 cm vastag omladékréteg került elő, amelyet kötörmelék, tetőcserép-, tubus-, habarcs- és terrazzodarabok alkottak. Az egyik kijelölt cölöphelyen ebből a római omladékrétegből egy feliratos, keretelt tábla töredéke került elő. Átépítés nyomát mindössze egy esetben figyeltük meg, ezenkívül a feltárt épületrészlet egységes képet mutatott.

ANDERKÓ KRISZTIÁN

53. Budapest, III. Bécsi út 271.

U, Ró

2007. augusztus 6. és december 7. között a BTM Aquincumi Múzeuma teljes felületű megelőző feltárást folytatott a 18774/9 hrsz. alatti telken. A feltárást előzményének a déli irányban szomszédos telken, vagyis a Bécsi út 269. szám alatt elvégzett, 1978. évi leletmentés tekinthető, amelynek során 21 sír került napvilágra.

A legkorábbi objektumok a neolitikumból származnak, a dunántúli vonaldíszes kerámia népének (Zselíz-csoport) erősen paticsos földdel betöltődött, egyenes falú és harang alakú gödreit találtuk meg nagy számban. Két cölöpszerkezetű építmény maradványai is előkerültek ebből az időszakból. A terület nyugati részén egy épület szabályos elrendezésű, 3×3 oszloplyukkal meghatározott ca. 5×6 m alapterületű részletét tártuk fel, míg a házalap É-i falánál egy nagyobb méretű építmény szabálytalanul elhelyezkedő oszloplyukai kerültek elő. A két épület kiterjedését az ásatási terület határán túl nem vizsgáltuk. A Zselíz-csoport jelenléte a Bécsi út e szakaszán új információnak számít.

A terület legmarkánsabb jelenségsorát a késő római temető szolgáltatja. Az ásatási területet körülbelül középen egy É–D irányú, földbe rakott falalap osztotta két részre, amelyben egyelőre nincs okunk mást látni, mint a temetőrészletet K felől lezáró fal alapozását. A szabályosan vízszintbe rakott falalap néhol nyolc kősrnyű vastagságban megmaradt, feltűnő igényes kivitelezése. Habarccsal összefogott kősort nem találtunk. Korábban a „VII. sírcsoport” körül is kerültek elő (minden bizonnyal a 2. sz. vége és 4. sz. közepe között épült többperiódusú) kőkerítés-szakaszok, az újonnan feltárt, mintegy 35 m hosszú, leágazás nélküli szakasz azonban nem tűnik a déli falmaradványok szerves, É-i irányú folytatásának. (1978-ban a kerítőfalon túl, K-i irányban nem folyt kutatás, az ottani területhasználatra

ezért nincs adatunk.) A 2007-ben kutatott felületen sírok kizárólag a faltól Ny-ra helyezkedtek el, K-i irányban – a temetőn kívül – mindössze egy császárkori, földbe mélyített ház került elő.

Az ásatás ÉNy-i negyedében egyetlen betemetkezés sem történt, annak dacára, hogy az egyenes futású kerítőfal egyértelműen utal a temető É-i irányú folytatására. A betemetkezések sora e körülkerített temetőrészletben megszakadt, mindez azonban nem zárja ki É felé egy újabb, fallal határolt sírcsoport létezését. A kutatott terület D-i részén ugyancsak találtunk betemetkezésektől mentes felületet, amely alapján feltételezhető az újonnan feltárt temetőrészlet és a „VII. sírcsoport” sírjai közötti használatba nem vont sáv létezése.

Összesen 40 csontvázas sírt tártunk fel, melyek érintetlenül átvészelték a római uralom még hátralévő évtizedeit, majd az azt követő évszázadokat. Bolygatásra csak később, véletlenszerűen, a temető területét átszelő vízvezeték árkanak kiásása során került sor. Ekkor három sírt vágtak át, ebből kettőt nem érzékeltek, a harmadikra viszont rászélesítettek, és szinte mindent elmozdítottak, érintetlenül csak a váz térdtől lefelé elhelyezkedő csontjait hagyták.

A Ny-i sírcsoportra az ÉNy–DK-i tájolás jellemző, a K-i és az É-i határterületen a Ny–K-i irány a mérvadó, míg a középső és déli részen a DNy–ÉK és a K–Ny elrendezésű sírokat találjuk.

Miután nagyon hasonló konstrukciójú és építőanyagú sírok mutattak egymástól eltérő tájolást, irányuk kialakításában feltehetően nem kronológiai okok játszottak szerepet. Például *tabula ansata* keretelésű legiobélyeggel ellátott, azonos méretű peremes *tegulát* négy sír (6., 23., 32. és 35. sír) építőanyagában találtunk. A négy sírt azonban háromféle tájolás szerint alakították ki. A „VII. sírcsoport” azonos korú sírjainak irányításában is megfigyelhető ez az eltérés.

Összesen 18 azon síroknak a száma, amelyekben a gödröt nem bélelték időtálló építőanyaggal. Általában egyszerű, fakoporsós temetkezések tartoznak ebbe a kategóriába, illetve tekintettel a sírok zömének bolygatatlan állapotára, kijelenthetjük, hogy ott, ahol csak egy réteg koporsószőget találtunk a csontváz mellett, a halottat egyszerű falapra (*fercula*) fektették. Több sírban tört követ vagy *tegulát* helyeztek a halottra, a koponyára, mellkasra, a medencére és a térdekre. Négy, melléklet nélküli felnőtt sírban koporsószőg sem került elő. A négy csontváz közül kettőt bal oldalára zsugorítva fektettek le. Jellemző, hogy a négy legszegényebb sír a terület É-i határán helyezkedett el. A fakoporsós temetkezés alternatív módszereként egy kislányt zárszerkezettel ellátott, vasalt sarkú faládában helyeztek örök nyugalomra (26. sír).

Elsősorban a csecsemő- és gyermektemetkezésekre jellemző a tört kővel bélelt és lefedett sírgödör. Ebből a típusból összesen hetet tártunk fel. Ugyanebbe a kategóriába sorolható nyolcadikként az a csecsemősír, amelyet törött tégladarabokkal béleltek ki, és egy félbetört tető-

cseréppel fedtek el. Tetőcserépből épített ládából összesen négy vált ismertté. Azonos méretűre (0,58×0,58 m) vágott vulkáni tufalapokból ugyancsak négy sírt állítottak össze. A másodlagos felhasználásból származó tufalapok minden példányának egyik oldala egységesen átégett. E tufalapok fejtésének helyszínét a Szentendre és Visegrád közötti szakaszon kell keresnünk.

A temetőrészlet leglátványosabb sírtípusát a másodlagos felhasználású, faragott kövekből összeállított

szarkofágutánzatok képviselik. Ezek oldalait túlnyomórészt íves fal-fedőkövekből (*lorica*) állították össze, de találtunk beépítve keretelt kőtáblákat, szőlőindás domborművet is. A domború felükkel kifelé forduló fedőkövek által bezárt kamrát téglával vagy lapos kövekkel burkolták, a fej alatti résznél olykor vakolatból párnát is öntöttek. A lefedéshez lapos köveket, egy esetben sarok-*akrotérion*okkal és *imbrexek*kel ellátott nyeregtetőt utánzó szarkofágfedőt alkalmaztak. A több elemből összeállított szarkofágutánzatokat megpróbálták szigetelni, ennek eredményeként föld nem került beléjük, a vízzel szemben viszont védtelennek bizonyultak. A víz elmozgatta a vázak és mellékletek egy részét, de az igazi veszteséget a csontok felgyorsult bomlása, szétporladása jelenti.

Végezetül két travertin szarkofágot, egy felnőtt és egy gyermekméretűt kell megemlítenünk. Utóbbi egyszerű, minden díszítéstől mentes, míg a felnőtt méretű mindkét hosszoldalába szépen keretelt mezőt faragtak. Vésett felirat nem került rá, és biztosra vehetjük, hogy festett sem, mivel ez a szarkofág teljesen sosem készült el. Belsejének egyik fele kagylós törésű, teknős kialakítású maradt. Egyik szarkofághoz sem tartozott megfelelő szarkofágfedő, ami erősíti gyanúunkat, hogy e kőládák, csakúgy, mint a szarkofágutánzatok építőanyagai, másodlagos felhasználásúak. Érdeemes megemlíteni, hogy minden szarkofág és szarkofágutánzat helyét sírfolt jelezte, vagyis eleve leásásra szánták őket.

A temetőrészlet D-i és Ny-i részének sajátja a sírhantok tört kövekkel történő lefedése. A kövezés alatt 1,5 méterre húzódtak a változatos típusú és tájolású sírok. A sírhantok megjelöléséhez szükséges kőanyagot a temetőfal visszabontásából fedezhették, ugyanonnan származhatnak az íves fal-fedőkövek is. Ugyanakkor számos jel mutat arra, hogy kőfaragóműhelyekből félkész faragványokat, sőt, esetenként kész termékeket is szállítottak a temetkezés helyszínére.

Két szarkofágutánzat tartalmazott kettős temetkezést (7. és 23. sír), az összes többi sírban egy csontvázat találtunk. Huszonöt felnőtt mellett feltűnően magas a gyermekek (8) és a csecsemők (9) aránya. A felnőtt csontvázakat, két zsugorításos esetet leszámítva, hanyatt fektetve, nyújtott testhelyzetben helyezték el. Ugyanez jellemző a gyermekekre is, a csecsemők sajátos magzatpóza életkori sajátásnak tudható be. A csontvázak általában jó megtartásúak, leszámítva a szarkofágutánzatokban talált felnőtteket, és a fakoporsóba temetett gyermekeket, akiknek csontváza a föld nyomása alatt összelapult. A koponyákon, vázcsontokon külsérelmi, erőszakos halálra utaló nyomokat nem észleltünk.

Valamennyi csecsemősírban, továbbá a felnőtt sírok közül hétben nem találtunk viseleti tárgyat vagy mellékletet. A hétből hat sír a temető K-i és É-i szélén helyezkedett el, a hetedik a temető közepén. Kilenc sírban csak viseleti tárgyak voltak, tizenháromban egyéb mellékletek is. A sírok összességében szegényesek, ritka az egy darabnál több melléklet. A férfisírokra jellemző viseleti tárgy

a hagymafejes *fibula*, összesen hatot találtunk (Pröttel 1, 2 és 3/4 típusok). A női sírokra jellemző a karkötő, a fülbevaló, az üvegyöngyből fűzött nyaklánc. A vaskés és üvegedény mindkét nemre jellemző. Érdekes, hogy tizenegy üvegedénnyel szemben mindössze hat darab kerámiaedényt – korsó- és pohártípusokat – találtunk. Kerámia és üvegedény együtt sosem fordult elő, de a kerámia-mellékletekkel ellátott síroknak időben nagyon közel kellett állniuk az üvegedényesekhez, erre vallanak egyebek mellett a hasonló típusú hagymafibulák.

Érem mindössze hat sírban volt. A gyermeksírok nagy száma dacára összesen egy *bulla* került elő. Ókereszténységgel kapcsolatba hozható emlékeket, mécseseket, késő római férfisírokra jellemző övtartozékokat egyáltalán nem találtunk. Ugyanígy barbár kerámia, vagy más, a provinciális ízléstől idegen tárgy sem került elő. A leggazdagabb sírban (21. sír) egy kék és sárga színű üvegyöngyökből fűzött nyakláncot, illetve borostyán- és gagátgyöngyökből álló karkötőt viselő kislány feküdt, jobb vállán érem, bal keze mellett kör alakú ólomkeretbe foglalt tükör, lábánál citromsárga mázas benyomott falú pohár (*Faltenbecher*) került elő.

Elősorban az érmek és a hagymafejes *fibulák* alapján a temetkezések korát a 3. sz. utolsó negyede és a 4. sz. középső harmada közé tesszük. Mind a leletanyag, mind az épített sírok konstrukciója, az azonos forrásból származó építőanyag a Bécsi úti temető e részletének viszonylag rövid idejű használatára utal, ellentétben a „VII. sírcsoport” 2. sz. vége–4. sz. közepére keltezhető sírjaival. A sírhelyek kiosztása társadalmi hierarchia szerint történt. A gazdagabb mellékletekkel ellátott, és igényesebb kivitelezésű sírok az úthoz közel helyezkedtek el, a szegényebbek az É-i és K-i oldalon. A két csoport között kaptak helyet a csecsemősírok, de a szegényes felnőtt sírokon túl, a temetőfal mellett is találtunk csecsemőket. Ők az egyszerűbb kivitelű sírok tulajdonosainak hozzátartozói lehettek. Szuperpozíciós helyzettel nem találkoztunk.

Az ásatás legnagyobb érdeklődésre számot tartó lelete a temető területére szállított, másodlagos építőanyagának szánt kőszállítmányok egyikével helyszínre került szobor. (*Az illusztrációt lásd a 182. oldalon!*) A kiváló minőségű mészkőből faragott, életnagyságú páncélos szobor felsőteste a beásáson feküdt. Feje hiányzott, és a későbbiekben sem került elő. Nyaktól lefelé azonban egészen a talapzat felső részéig minden darabját megtaláltuk. Jobb lába teljes egészében távolabb feküdt a testtől, míg bal lábát lábszárközépen eltörték és egy közeli sírhant köves lefedéséhez használták fel. A szobor behajlított bal lába a *contrapposto* szerkesztési elv szándékáról tanúskodik, ennek ellenére a testsúly egyenetlen elosztására irányuló törekvést, vagyis az aszimmetrikus kompozíciót nem sikerült megvalósítani. A komolyabb szobrászati felkészültséget igénylő *ponderatio* nem jutott érvényre, az alkotás szigorú frontalitását a szimmetria feloldására irányuló kard-attribútum és a bal vállról leomló *paludamentum* sem

kendőzheti el. A kettétört nyak helyzete arra vall, hogy a fej is előre nézett. Mindennek ellenére szemből nézve a sután behajlított bal láb, s a kelleténél hátrébb dőlő felsőtest sem csökkenti a vizuális élményt. A karok finoman behajlítva a test mellett helyezkednek el: a bal kézfej félig ökölbe zárva támaszkodik a csípőhöz, míg a jobb kéz hüvelyben pihenő kardot tart, amely azonban nem az alkaron nyugszik, hanem bőrcsíkokkal betekert markolatánál fogva a hüvelyk-, mutató- és középső ujj dönti a bal vállhoz. A kard, amely hozzávetőlegesen a test tengelyével párhuzamosan áll, tovább erősíti az alkotás frontális jellegét.

A felsőtestet „klasszikus” típusú – bár anatómiai szempontból nem tökéletes – izompáncél fedi, amelynek szerény díszítettségét a mellkasi rész közepén elhelyezett, idealizált gorgófej (*gorgoneion*), valamint az alhasi részen látható, stilizált, álló akantuszlevél biztosítja. A nyakban viselt díszsínóról lecsüngő, és a mellkason szétterülő bőrszalagok talán a „kecskebőrt”, az *aigist* hivatottak jelezni. Ebben az esetben a *gorgoneion* az *aigis* két szárnyát összefogó *fibulaként* is értelmezhető. A mellkas alatt hímzett díszöv (*cingulum*) fut keresztül, amelyet az ismert analógiák alapján, minden esetben *Hercules*-csomóra kötve viseltek a díszpáncélon. A protektív szerepű *Hercules*-csomó hímzéssel történő helyettesítése a szobor készítőjének felkészületlenségéről árulkodik.

A páncél alját egy sor geometrikus díszítésű, kerek *pteryx* díszíti, ez alól ereszkednek le a rojtos szegélyű bőrszíjak, amelyek majdnem teljesen elfedik a *tunicát*. A jobb felkart ugyancsak vértről lelógó bőrszíjak védik. A bal vállon barokkosan viselt *paludamentum* púpozódik, amely hátrafelé és oldalra ereszkedik le megcsavarodva a bal felkar körül. A szobor készítője a *paludamentum* összefogására használt korongfibulát is ábrázolta. A cakkozott szárú csizmába bújtatott jobb láb mellett irattekercs-köteggként megfogalmazott támaszték látható. A bal kézben egyensúlyozott kard, valamint az irattekercs a katonai és adminisztratív hatalom képi megfogalmazásai, ezért mindenképpen magas rangú személy szobráról lehet szó, amely eredetileg a katonaváros vagy még inkább a *castra legionis* területén állhatott. A római portrészobrászaton belül a díszpáncélos szobrok műfajának kevés érintkezési felülete van a szepulkrális művészettel, ezért a lelőhely jellege a másodlagosan hasznosítani kívánt szobor eredeti funkciójára nézve – indifferens.

A szobor stílusjegyei, a hellénisztikus hatás jelzés értékű, szinte hangsúlytalan szerepe, mindenképpel azonban a kisméretű, kerek formájú *pteryges* alapján semmiképpen sem beszélhetünk a tetrarchia korát megelőző alkotásról. Egy ilyen kései szobor esetében külön kiemelendő, hogy átfaragásnak semmi nyomát nem találtuk. A kifaragás során alkalmazott, viszonylag elavult készítőtechnika nem annyira a korszakról, inkább a kőfaragó/szobrász felkészültségéről tanúskodik. A szobor alkotója nem művész volt, iskolázatlan stílusa, a részletekben való kedvtelve elveszés igazi kismesterre vall.

A kutatott területet ÉNy–DK irányban átszelő vízvezeték árának kevert betöltése a hegyi eredetű üledék eltávolítását követően azonnal kirajzolódott. Mintegy 2 m mélyen jelentkezett a kőfalak között futó, szimpla terrakotta csővezeték kőlapokkal fedett teteje. A fedőkövek között két faragott római követ is találtunk, mindkettő ülő nőalakot ábrázol. A betöltésből kizárólag római leletanyagot sikerült gyűjtenünk. A vezeték és az azt védő kőfalazat közötti teret habarccsal öntötték ki, majd lefedték a már említett kőlapokkal. Ez a zárt rendszer nem tartalmazott semmiféle leletanyagot, és a terrakottaelemeken sem találtunk bélyeget, mesterjegyet, graffitót, újkori mázat vagy bármi egyéb kronológiai fogódzót. A rózsaszín felületű terrakottaelemek törése fekete színű. A hirtelen kiégetett kerámia felületére itt-ott egyenes- vagy hullámvonaldíszű vájt a fazekas, ezek azonban nem perdöntőek a kormeghatározásban. A vízvezetéknek sem a kiindulási pontja, sem a rendeltetési helye nem ismert, annyi bizonyos, hogy É felől, vagyis a hegyekből szállított vizet DDK-i irányba.

Munkatársak: Benyó Gergely, Fabó Attila László, Horváth Zoltán, Módy Péter, Szegleti Katalin.

BUDAI BALOGH TIBOR

54. Budapest, III. Csúcs-hegy, Harsánylejtő

U, R, B, V, LT, Ró, A, Á

2007. május 8. és augusztus 8. között folytattuk a 2006-ban megkezdett szondázó régészeti feltárást. Munkánk a tavalyi kutatásból kimaradt útszakaszok (V–VI., VIII–IX. ill. I. árkok) feltáráására szorítkozott. Az idén feltárt 15 803 m²-nyi területen 8 korszak (késő neolitikum, középső rézkor vége, késő bronzkor, kora vaskor, késő vaskor, római kor, avar kor, Árpád-kor, újkor) 587 objektuma került elő. Az I–V–VI. árkok találkozási zónájában kora vaskori település műhelyobjektumainak és késő neolitikus település részletének tavaly már megkezdett feltárást folytattuk. A kutatott terület ÉK-i határán futó V. árok Harsánylejtő utca felőli szakasza DK-i irányban folyamatosan ritkuló régészeti intenzitást mutatott. Itt késő neolitikus, kora vaskori, avar településrészlet került elő, a Harsánylejtő utcához közel szórványos avar és kelta telepnymokat is regisztráltunk.

A VI. árok 2006-ban megkezdett felületét folytatva oszlopszerkezetes épületalapok, egy erősen roncsolt késő neolitikus temetkezés, több kisebb méretű és egy nagy kiterjedésű protoboleráz időszakra keltezhető gödör-együttes mellett egy késő rézkori gyermektemetkezés, továbbá bronzkori, kora vaskori gödörkomplexumok láttak napvilágot. A tavaly feltárt kettős-hármas árok-rendszerrel D-re egy jól lehatárolható területre hatalmas méretű római agyaggyerögödörkomplexumot bontottunk ki.

A VIII. árok gyenge régészeti intenzitása a patak menti sávra jellemző, ahol középkori kemencemaradványokat és árok-rendszert, valamint bizonytalanul értelmezhető kőkonstrukciókat dokumentáltunk. A IX.

árok területén a korábban megismert középkori település mintegy 40 régészeti objektuma mellett két rézkori, vélhetően áldozati célú gödröt találtunk.

Az I. árok Virágosnyereg u. felőli részén, a zártkeretek vonalában kutatott szakaszon áthalmozott római és középkori leletanyagot tartalmazó K–Ny-i árok és azt elrekesztő, valószínűleg kora újkori, kőből falazott gátépitmény nyomaira bukkantunk.

Munkatársak: M. Virág Zsuzsanna, Korom Anita, Kárpáti Zoltán régészek.

SZILAS GÁBOR

55. Budapest, III. Csúcs-hegy, Harsánylejtő

R, Ró, Kö

2007. május 8-án kezdtük meg a területre tervezett új városnegyed belső úthálózatának megelőző régészeti feltárást. Az utak – bevágásokkal és útpályával együtt – átlagosan 25–30 m szélesek voltak, összes alapterületük 36 500 m², ebből 27 750 m²-t tudtunk kutatni.

A terület középső részén a felső, eróziós rétegből szórvány őskori kerámiatöredékek kerültek elő (IIc) illetve K felé egy ovális formájú rézkori beásás mutatkozott (IIIa), kétrétegű betöltéséből kerámiatöredékek és egy szövőszéknehezék származik (Virág Zs. meghatározása).

A terület K-i, a patakhoz legközelebb eső részén húzott két árokban (IV., V. felület) kerültek elő a római korra keltezhető objektumok. A feltárást itt egyelőre csak a humusz alatt jelentkező legkésőbbi omladékrétegek tetejéig jutott, de már megállapítható, hogy legalább két, különböző irányítású (és korú?) K–Ny tájolású épület falmaradványai illetve egy egyelőre ismeretlen funkciójú kerek építmény alapozása és beásások mutatkoztak. A falakat földbe rakták, igen szélesek (60–70 cm) voltak, így ez valószínűleg már az alapfalak szintje. Az omladékok tisztításából nagy mennyiségű tegula, imbrex, tubus, állatcsont és házikerámia került elő (kevés a terra sigillata!), illetve három Hadrianus-nagybronz. A IV. felületen több helyen mutatkozó omladékok valószínűleg további falrészleteket takartak. Ugyanitt egy lejtő irányú árok feltárást is regisztráltunk. Az épületmaradványok és hozzájuk tartozó objektumok (árkok, beásások) funkcióját, periodizációját egyelőre nem lehet megállapítani, a feltárást ezen a területen jövőre folytatjuk. A IIIc felület D-i végében előkerült, földbe rakott, törtköves, kb. 40 cm széles, lejtő irányú falacska kora és szerepe még bizonytalan, nem zárható ki, hogy összefügg a szomszédos IV. árok római kori objektumaival, a feltárást jövőre itt szintén folytatódik.

A IIc felületen előkerült V metszetű, kb. 80 cm mély, lejtő irányú árok, bár leletanyagot nem tartalmazott, alakja alapján talán szintén római kori lehet.

A terület Ny-i, hegytető felőli oldalán elszórtan középkori objektumok mutatkoztak, így két, kissé szögletes formájú ház (Ia, IIa) illetve kerek formájú sütőkemencék kerültek elő, hamuzógödörrel, megújított tapasztással,